

A. menyanthidis werden op 26 mei 5 exemplaren gevangen, terwijl *A. auricoma* op beide avonden (19-5 en 26-5) met één enkel exemplaar vertegenwoordigd was.

- *Deltote uncula* (Clerck, 1759)

Ook dit is een soort die indicatief is voor moerassige plaatsen met begroeiing van grassen en zeggen (Lempke, 1985), zoals het Fochtelooërveen. Toch kan de Zilverhaak (*D. uncula*), in tegenstelling tot de voorgaande soort, plaastelijk nog in vrij grote aantallen aangetroffen worden en deze uil (*Noctuidae*) is dan ook, van de hier behandelde soorten, het meest vaak waargenomen (1986-1998: 157 waarnemingen). *D. uncula* vliegt overigens overdag en in de avond en valt gemakkelijk te verstoren uit graspollen (van Dam e.a., 1995).

De latijnse naam ‘*uncula*’ wijst op de kleine haken, die als soorttyperende tekening op de voorvleugels van de Zilverhaak (*D. uncula*) aanwezig zijn (Ebert, 1997). De soort overwintert als pop en de vlinders kunnen in één generatie van midden mei tot begin juli worden aangetroffen (Koch, 1991). De soort komt goed op licht (Ebert, 1997), zo ook bij ons (26-5).

Deltote uncula

Al met al kunnen we terugzien op een geslaagde excursie met, over twee dagen bezien, interessante vangsten. Ook de niet-vlinderwaarnemingen zijn niet alledaags en zo is de all-round natuurliefhebber verwend en dat was toch vooral de bedoeling!

Verslag inventarisatie nachtvlinders “Oude Venen”, Eernewoude

Gerrit Tuinstra *Een inventarisatie en de excursie van de Vlinderwerkgroep Friesland.*

Met nog een aantal zomerse herfst dagen, zo rond half oktober, loopt het Vlinderseizoen 2001 bijna ten einde. Uiteraard zijn er nog wel een aantal soorten actief, maar het gros maakt zich op voor de overwintering.

In het voorjaar begon het seizoen vrij slecht. Door de MKZ mochten we een tijdje het veld niet in. Echter met het oog op het slechte voorjaar wat weersomstandigheden betreft, hadden we het slechter kunnen treffen. Ook de rest van het afgelopen vlinderseizoen, dus na de MKZ, had wat weer betreft zeker beter gekund. Was het niet koud, dan wel regenachtig, vochtig of erg winderig.

Uiteraard waren er ook goede vlinderavonden cq. –nachten. Een deel van deze avonden en nachten heb ik besteed aan een inventarisatie van nachtvlinders in het natuurgebied De Oude Venen rond Eernewoude. Het was de bedoeling om het gehele jaar door in het gebied te inventariseren, maar door de reeds eerder genoemde MKZ en slechte weersomstandigheden, vond de eerste vangstavond pas plaats op 5 juni. Diverse nachtvlindersoorten die waarschijnlijk wel in het gebied zijn aan te treffen (bv. de *Orthosia*'s) ontbreken op de soortenlijst vanwege de late start.

Naast “mijn” inventarisatie is er een excursie van de Vlinderwerkgroep Friesland in het gebied geweest (op 23 juni cq. 26 juni), die ook diverse waarnemingen heeft opgeleverd. Ook hierover in dit verslag meer.

Zoals gezegd vond de eerste vangstavond plaats op 5 juni. De laatste (tot nu toe) was op 1 oktober. In de maanden juni tot en met oktober ben ik in totaal precies 20 avonden in het gebied op stap geweest. Hierbij heb ik op vier verschillende locaties met licht gevangen. Enkele keren heb ik de strooppot gebruikt. In het onderstaande overzicht worden de data van de vangstavonden gegeven, samen met de locatie, de methode en het totaal aantal soorten van die avond. Voor de duidelijkheid: ik heb me tijdens deze inventarisatie eigenlijk uitsluitend met macro-nachtvlindersoorten bezig gehouden. De in het schema genoemde aantallen zijn dan ook uitsluitend macro's.

datum	locatie	methode	aantal soorten	opm.
5-jun	Jan Durkspolder	licht	37	
15-jun	Jan Durkspolder	licht	19	
20-jun	Fjirtich Med	licht	64	
23-jun	Fjirtich Med	licht	38	excursie WWG (3 lampen)
26-jun	Fjirtich Med	licht	64	"herexcursie" VWG (2 lampen)
22-jul	Fjirtich Med	licht	69	
27-jul	Reid om 'e Krite	licht	47	
28-jul	Fjirtich Med	licht	64	
30-jul	Reid om 'e Krite	licht	71	
2-aug	Jan Durkspolder	licht	57	
9-aug	Jan Durkspolder	licht	53	
11-aug	Fjirtich med	licht	48	
14-aug	Reid om 'e Krite	licht	53	(2 lampen)
17-aug	Bolderen	smeer/zicht	16	
26-aug	Bolderen	smeer	13	
30-aug	Jan Durkspolder	licht	34	
18-sep	Fjirtich med	licht	13	
20-sep	Bolderen	licht/smeer	11	
27-sep	Jan Durkspolder	licht/smeer	6	
1-okt	Fjirtich Med	licht/smeer	5	

Het belangrijkste doel van de inventarisatie was om een beeld te krijgen van de aanwezige nachtvlindersoorten. Daarnaast is de aandacht uitgegaan naar een speciale nachtvlindersoort, *Chortodes brevilinea* (Fenn, 1864). Deze soort is tijdens vroegere inventarisaties in het gebied herhaaldelijk aangetroffen (50'er en 60'er jaren, Camping). Naast de Oude Venen is de soort in Nederland uitsluitend op Texel waargenomen. Ook in de omliggende landen, m.u.v. Engeland, wordt deze soort zeer weinig aangetroffen. Helaas is de soort tijdens de inventarisatie niet waargenomen. Het is ook niet bekend of de soort nog in het gebied voorkomt. *C. brevilinea* vliegt in de periode van ongeveer half juli tot half augustus. De rups leeft in de maanden april tot en met juni, in de eerste stadia in de stengels van riet (*Phragmites australis*), in het volwassen stadium van de bladeren.

De inventarisatie is voor het grootste deel uitgevoerd met telkens één lamp. Op 23 juni werd er op de excursie 's avonds met drie doeken gevangen. Omdat het die avond erg koud en vochtig was, werd besloten om deze excursie nog een keer over te doen en wel op 26 juni, toen het weer vrij goed was. Op deze "herexcursie" werd met twee lampen gevangen (samen met Sinnema), net als op 14 augustus (samen met Hunneman).

Zoals gezegd vond op 23 juni de excursie van de Vlinderwerkgroep Friesland plaats, in het gebied rond de Reidplûm (bij het ooievaarstation). Evenals het aantal mensen is het aantal waarnemingen die middag erg laag gebleven. Omdat het vrijwel de gehele middag bewolkt is gebleven, kwamen er maar weinig dagvlinders van de grond. Naast enkele grote dikkoppen (*Ochlodes faunus*), een enkele bruine zandoog (*Maniola jurtina*) en een "nest" rupsen van de dagpauwoog (*Inachis io*) op grote brandnetel, werd door Gerard een geelsprietdikkop (*Thymelicus sylvestris*) waargenomen. Ook micro's en andere nachtvlinders voelden er maar weinig voor om door ons opgejaagd te worden. Een greep uit de soorten van de middag: *Pterophorus pentadacyla* (de witte vedermot), *Epirrhoe alternata*, *Deltote bankiana*, *Oligia fasciuncula*, *Mythimna pudorina* en een rups van *Orthosia gothica*, waarvan een rups op de bloemen van pitrus foerageerde. Het aantal waarnemingen mocht dan wat laag zijn, een mooie wandeling, door dit prachtige gebied, hebben we zeker gehad.

Aan het eind van de middag brak de bewolking en werd het (helaas) helemaal helder in de lucht. In deze periode van het jaar koelt het dan vaak snel af, waarbij het ook nog erg vochtig kan worden. Helaas voor de avondexcursie was dit dan ook het geval. Toch werden de drie lampen op verschillende plekken opgesteld. Twee van de drie stonden zo slecht dat er maar enkele soorten nachtvlinders op het doek kwamen. Henk en Auke hadden nog een redelijk plekje weten te vinden, tegen een bosje en tussen riet- en gagelvegetaties. Hier was het waarschijnlijk toch nog een beetje warmer, getuige de grotere aantallen vlinders. Al met al kwam het totaal aantal soorten van de avond toch nog op 38. Hieronder bevonden zich een tweetal interessante, voor het gebied kenmerkende soorten: *Phragmataecia castaneae* en *Lacanobia splendens*. Over deze twee soorten verderop in dit verslag meer.

Omdat de soorten en aantallen vlinders ietwat tegenvielen, werd besloten een “herexcursie” te doen als de weersomstandigheden beter waren. Op 26 juni werden twee lampen opgesteld op een avond die beter was dan op de 23^e. Op deze avond werden in totaal 64 macro-soorten en 4 micro-soorten gevangen, waaronder ook weer *P. castaneae* en *L. splendens*. Daarnaast werden onder andere *Hepialus humuli*, en *Spilosoma urticae* gevangen. Ook over deze soorten verderop meer.

Alle waarnemingen die tijdens de inventarisatie (inclusief excursie/“herexcursie” VWG) werden gedaan, zijn ingevoerd in een databestand. In totaal werden 866 records ingevoerd. Het overgrote deel hiervan (846 records) betreft waarnemingen van macro-nachtvlinders. De overige 20 zijn waarnemingen van dagvlinders en micro-nachtvlinders.

Na analyse van de records bleek het volgende, samengevat in het onderstaande overzicht:

familie	aantal soorten	familie	aantal soorten
HEPIALIDAE (wortelboorders)	2	GEOMETRIDAE (spanners)	50
PSYCHIDAE (zakdragers)	1	NODODONTIDAE (tandspinners)	9
COSSIDAE (houtboorders)	3	NOCTUIDAE (uilen)	90
LASIOCAMPIDAE (spinners)	1	LYMANTRIDAE (donsvlinders)	1
SPHINGIDAE (pijlstaarten)	4	NOLIDAE	1
DREPANIDAE (éénstaarten)	7	ARCTIDAE (beervlinders)	11

Opeteld gaat het om een totaal aantal macro-nachtvlinderssoorten van **180**, waarbij de families van de *Geometridae* en *Noctuidae* het meest vertegenwoordigd zijn met resp. 50 (28 %) en 90 (50 %) soorten. Niet verwonderlijk omdat deze twee families in Friesland de meeste soorten hebben. Interessant is wel de vergelijking met de inventarisatie van 2000, aan de rand van De Duurswouderheide. Eigenlijk is hier natuurlijk geen vergelijking mee te maken omdat het om een geheel ander gebied gaat. Dit blijkt ook wel uit het percentage *Geometridae* en *Noctuidae* dat in 2000 bij De Duurswouderheide werd waargenomen, resp. 35 % (97 soorten) en 40 % (111 soorten). Het verschil tussen de twee families is voor De Duurswouderheide dus maar 5 % terwijl dit voor De Oude Venen maar liefst 22 % is.

Spanners (*Geometridae*) zijn over het algemeen soorten van bossen, terwijl de uilen (*Noctuidae*) meer in open gebieden voorkomen, wat ook blijkt uit de vergelijking tussen De Oude Venen en de Duurswouderheide.

Uiteraard zijn de 180 waargenomen soorten macro-nachtvlinders niet de enige soorten die in De Oude Venen voorkomen. De inventarisatie van het

afgelopen jaar heeft slechts plaatsgevonden op vier verschillende plekken. Andere gebieden van De Oude Venen herbergen ongetwijfeld diverse andere (specifieke) soorten. Te denken valt aan de Princehof, weer een heel ander deel van De Oude Venen.

Met het volgende gegeven in het achterhoofd: één jaar lang inventariseren op dezelfde plaats, met minimaal 15 tot 20 bezoeken in dat jaar, levert ongeveer 75 % van alle soorten in dat gebied (Frans Post, Franje, "Sectie Ter Haar"), tezamen met het feit dat er slechts op vier locaties werd gevangen en dat het een matig "vlinderjaar" was, kan de totaalijst van het aantal soorten dat in De Oude Venen voorkomt, nog aardig uitgebreid worden.

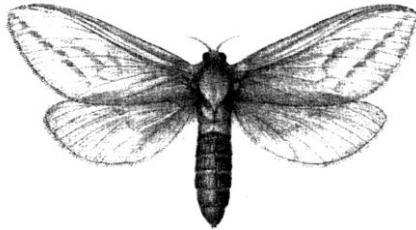
Een aantal interessante soorten die tijdens de inventarisatie werd waargenomen, zijn de volgende:

Hepialus humuli, *Phragmataecia castaneae*, *Pterapherapteryx sexaleta*, *Furcula bicuspis*, *Craniophora ligustri*, *Schrankia costaestrigalis*, *Chilodes maritima*, *Litophane semibrunnea*, *Apamea oblonga*, *Nonagria typhae*, *Archanara geminipuncta*, *Archanara dissoluta*, *Lacanobia splendens*, *Mythimna flammea*, *Graphiphora augur* en *Spilosoma urticae*.

Van de onderstreepte soorten wordt hieronder één en ander beknopt beschreven.

Hepialus humuli (Linnaeus, 1758)

H. humuli is een van de grotere soorten uit de familie van de Hepialidae (wortelboorders). De bovenvleugels van het mannetje zijn zilvergrijs gekleurd, die van het vrouwtje geel met een oranje-rode tekening. Bij inventarisaties komt de soort als een van de eersten op de avond op het doek. Dit is vaak ook het geval bij andere wortelboorders.

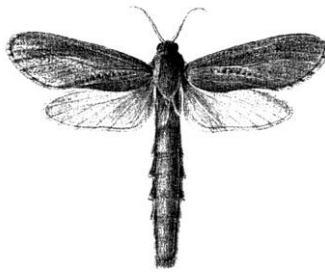
Hepialus humuli

De rups van *H. humuli* voedt zich met de wortels van verschillende soorten grassen en andere kruiden waaronder zuring, paardebloem en hop. De soort wordt vrijwel ieder jaar door de Vlinderwerkgroep waargenomen, maar slechts in zeer lage aantallen, meestal één of twee exemplaren. Lempke vermeld een tiental vindplaatsen, waaronder Eernewoude (regelmatig in de periode 1953-1961, Camping, Dijkstra).

Phragmataecia castaneae (Hubner, 1790)

Mijn eerste waarneming van *P. castaneae* was een vangst van twee exemplaren in het licht van de koplampen van mijn auto op de terugweg naar huis (15 juni). Een prachtige soort die ook later tijdens de inventarisatie, soms in vrij grote aantallen (op 20 juni meer dan 20 exemplaren) werd gevangen. Hoofdzakelijk de mannetjes komen op het licht af, slechts af en toe een vrouwtje. Deze is door het zeer lange achterlijf nog “vreemder” dan het mannetje.

P. castaneae is een echte rietsoort. De rups leeft gedurende twee jaar, uitsluitend in de wortels en onderste stengeldelen van riet (*Phragmites australis*). De soort is door z'n specifieke levenswijze vrij lokaal en uiteraard gebonden aan rietvegetaties. De soort wordt slechts in een aantal jaarverslagen van de VWG gemeld, steeds met één of enkele exemplaren. Lempke vermeldt de soort van meerdere vindplaatsen (in totaal negen). Om twee vindplaatsen er uit te lichten: “Eernewoude, 1953-1961, talrijk (Camping, Dijkstra)” en “Nijetrijne, 1959, 1961 (Dijkstra), op 1 augustus 1963 niet minder dan 45 exemplaren op licht (Leffef)”.

Phragmataecia castaneae

Chilodes maritima (Tauscher, 1806)

Ook deze soort is een vlinder van rietvegetaties. In de literatuur wordt uitsluitend riet als voedselplant genoemd. Daarnaast schijnt de rups andere insecten en larven daarvan te eten. De rupsen zitten uitsluitend in aangetaste rietstengels, het lukt ze niet om zichzelf in gave rietstengels in te boren.

C. maritima werd uitsluitend op 30 juli waargenomen (drie exemplaren). Twee exemplaren van de “normale”, vrijwel ongetekende vorm en één exemplaar met een zwarte band en twee stippen op de bovenzijde (ab. *C. maritima wisnariensis*).

Lempke vermeldt een zevental vindplaatsen, waaronder “Eernewoude, 23 juni 1953 (Camping)”. In de jaarverslagen van de VWG worden in totaal slechts 12 exemplaren gemeld ('86, '87, '88, '90, '91). Zelf heb ik op 6 augustus 2000 (De Oude Venen, Eernewoude) en op 4 juli 1999 steeds één exemplaar waargenomen.

De laatste waarneming werd gedaan op een voor de soort ongebruikelijke plaats, namelijk midden in Drachten.

Litophane semibrunnea (Haworth, 1809)

De rups van *L. semibrunnea* leeft in mei tot en met juli op gewone es (*Fraxinus excelsior*) en mogelijk andere soorten als eik en sleedoorn. De vlinder vliegt vrij laat in het najaar, van eind september tot begin november, overwintert en vliegt vervolgens opnieuw in het vroege voorjaar, maart tot en met mei.

Tijdens de inventarisatie dit jaar zijn in totaal vijf exemplaren waargenomen, allemaal op smeer. Dat dit een goede methode is om *L. semibrunnea* te vangen, blijkt ook uit mijn vangsten van vorig jaar. Toen werden in totaal op smeer 61 exemplaren waargenomen, waarvan het grootste deel (57 exemplaren) op een van dezelfde vindplaatsen als dit jaar in De Oude Venen (De Bolderen). Het grootste aantal exemplaren op één avond was 16 (4 oktober 2000). Dat de soort toch niet alleen op smeer te vangen is, blijkt uit een waarneming van een exemplaar op een buitenlamp in Beetsterzwaag kort geleden.

L. semibrunnea wordt door de VWG in de jaarverslagen met steeds een aantal exemplaren per jaar vermeld. Lempke vermeldt de soort slechts van vijf vindplaatsen.

Apamea oblonga (Haworth, 1809)

A. oblonga is een middelgrote apamea-soort. De soort is vrij donker (grijs) en wordt in Friesland vrij weinig waargenomen. De VWG vermeldt in '87, '90, '91 en '98 resp. 1, 2, 1 en 3 exemplaren. Toch vermeldt Lempke een twaalfal vindplaatsen en "Deze vooral in het binnenland vrij zeldzame uil is in Friesland opvallend goed verbreid". Mogelijk dat de soort, gezien het lage aantal waarnemingen van de laatste 15 jaar, in Friesland achteruit gaat.

De rups van *A. oblonga* leeft op verschillende soorten grassen.

Lacanobia splendens (Hubner, 1808)

Naast de in Friesland algemene *L. oleracea* is tijdens de inventarisatie ook *L. splendens* aangetroffen. Net als diverse reeds eerder genoemde soorten is ook *L. splendens* kenmerkend voor moerasachtige gebieden. Diverse plantensoorten worden als voedselplant genoemd: waterscheerling, waterdriëblad, wederik, bitterzoet en winde (Ebert, 1998). De soort vliegt al vanaf ongeveer half mei en kan tot eind augustus doorvliegen. In De Oude Venen is de soort waarschijnlijk vrij algemeen. Hij werd waargenomen op zeven verschillende avonden vanaf half juni tot eind juli, met op 20 juni meer dan 30 exemplaren. Mogelijk vliegt de soort in twee generaties (Ebert, 1998 vermeldt een mogelijk tweede, partiële generatie). Eind juli werden zelfs nog zeer verse exemplaren waargenomen. Een andere late waarneming van de soort is op 22 augustus 1986 (Zeinstra) in Nijetrijne.

De jaarverslagen van de VWG vermelden in de periode '86 tot en met '91 vrijwel jaarlijks de soort, met in '86 54 exemplaren en gemiddeld een handvol in de andere jaren. Lempke vermeldt dat de soort op de vliegplaatsen zeer gewoon is,

daarnaast: “Uitsluitend in moerassige terreinen” en “Eernewoude, zeer gewoon, in 1953-1960 veel op licht (Camping, Dijkstra)”. Naast Eernewoude worden door Lempke Tietjerk en Nijetrijne vermeld.

Spilosoma urticae (Esper, 1789)

Tijdens de inventarisatie zijn alle drie *Spilosoma*'s waargenomen. *S. lubricipeda* (witte tijger), *S. lutea* (gele tijger) en ook *S. urticae*. De eerste twee zijn vrij algemeen, *S. urticae* daarentegen is veel zeldzamer. *S. lubricipeda* en *S. urticae* kunnen erg op elkaar lijken doch over het algemeen heeft *S. urticae* zeer weinig zwarte stippen op de bovenzvleugels, terwijl *S. lubricipeda* er meestal veel meer heeft. Lempke vermeld een aantal vindplaatsen, waaronder “Eernewoude, o.a. een zeer laat exemplaar op 1 september 1953 in de Oude Venen (Camping), op 23 mei 1960 zes exemplaren (Dijkstra, blijkbaar toen vrij gewoon)”. Daarnaast wordt vermeld dat de soort lokaal en alleen op vochtige plaatsen voorkomt. Mogelijk gaat de soort in aantal achteruit, gezien het aantal waarnemingen van de VWG, de afgelopen 15 jaar. In de jaren '86, '87, 91 en '93 werd steeds slechts één exemplaar waargenomen, in 1997 drie exemplaren. De soort is een aantal jaar geleden ook waargenomen in It Kobbelân, in de omgeving van Goëngahuizen (H. Meijer). Tijdens de inventarisatie werd de soort op drie verschillende plekken in De Oude Venen waargenomen.

De rups van *S. urticae* leeft op verschillende planten van natte groeiplaatsen waaronder gele lis, watermunt en waterzuring.

Literatuur

- Kuchlein, J.H., Vos, R. de; Geannoteerde naamlijst van de Nederlands vlinders (1999).
- Skinner, B.; Colour Identification Guide to Moths of the British Isles(1984).
- Porter, J.; The Colour Identification Guide to Caterpillars of the British Isles(1997).
- Ebert, G.; Die Schmetterlinge Baden-Wurtembergs, Band 5(1997), 6(1997) & 7(1998), Nachfalter.
- Lempke, B.J.; Vlinders van Friesland(1985).
- Vlinderwerkgroep Friesland; Jaarverslagen 1986 t/m 1998.
- Franje, Sectie “Ter Haar”; najaar 2001.